

**BANK VA SUG'URTA TASHKILOTLARINING DAVLAT
BUDJETIGA FOYDA KELTIRISHIDAGI SAMARADORLIKLARI**

Binary University, Malaysia

Magistratura bitruvchisi

Mirzasalimova Ozoda To'lqin qizi

Annotatsiya: *So'nggi yillarda iqtisodiy taraqqiyot jarayonida bank va sug'urta tashkilotlarining o'rni va ahamiyati tobora ortib bormoqda. Bu ikki muhim iqtisodiy sub'yektning faoliyati mamlakatda joriy bo'lgan moliyaviy mexanizmlarning to'g'ri ishlashini ta'minlash barobarida, davlat byudjeti daromad qismini oshirish, uning barqaror va mustahkam bo'lishiga hissa qo'shmoqda. Iqtisodiy islohotlar chuqurlashgani sari bank va sug'urta sohasining rivojlanishi jamiyatda ijtimoiy va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi. Shu jihatdan olib qaralganda, davlat byudjeti uchun barqaror va munosib moliyaviy manbalar yaratilishida ushbu tashkilotlarning faoliyati bugungi kunda juda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu tezisda Bank va sug'urta tashkilotlarining davlat byudjetiga foyda keltirishdagi samaradorligi haqida ma'lumotlar berilgan.*

Kalit so'zlar: *bank tashkilotlari, sug'urta kompaniyalari, davlat budjeti, moliyaviy samaradorlik, soliq tushumlari, iqtisodiy barqarorlik, xizmatlar bozori, innovatsion moliyaviy mahsulotlar, raqamlashtirish jarayonlari, moliyaviy institutlar.*

Banklar iqtisodiyotda pul muomalasining asosi sanaladi. Ular milliy iqtisodiyotning asosi sifatida ishlab chiqaruvchi korxonalar, xizmat ko'rsatish sohalari, kichik biznes va chakana tarmoq uchun zarur resurslarni taqdim etadi. Qarzdorlik va kredit munosabatlari orqali iqtisodiy sub'yektlarning investitsiya salohiyatini oshirish, moliyaviy barqarorligini kuchaytirish, to'lovlarni tezkor va ishonchli amalga oshirish hamda aholi jamg'armalarini jalb qilish orqali banklar

iqtisodiy hayotga faol ta'sir ko'rsatmoqda. Bank faoliyati natijasida olingan daromadlardan davlat byudjetiga soliq va yig'imlar ko'rinishida mablag'lar tushadi. O'z navbatida, bu cheklangan byudjet resurslari hajmini kengaytiradi, davlat oldida turgan muhim vazifalarni hal etishga zamin yaratadi. Ayniqsa, bank sektori tomonidan solinadigan foyda solig'i, mol-mulk solig'i va boshqa yig'imlar byudjet daromadlarining muhim qismini tashkil etadi. Banklar, shuningdek, davlat obligatsiyalari, depozit sertifikatlari va boshqa moliyaviy instrumentlarning joylashtiruvchisi hisoblanadi. Bu esa davlatga o'zining qarz majburiyatlarini moliyalashtirishda yordam beradi, turli sohalarida uzoq muddatli va qisqa muddatli mablag'larni jalb qilish imkonini ochadi. Bank tuzilmalari yuritayotgan aktiv va passiv operatsiyalar nafaqat korxona va tizimlar o'rtasida aylanuvchanlikni oshiradi, balki zamonaviy moliyaviy xizmatlarni kengaytirishga ham xizmat qiladi.[1].

Sug'urta tashkilotlari esa o'z faoliyati bilan ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikka hissa qo'shadi. Sug'urta tashkilotlarining asosiy maqsadi – aholi va xo'jalik yurituvchi sub'yektlarning turli tavakkalchiliklardan himoyalanişini ta'minlashdan iborat. Sug'urta xizmatlaridan foydalangan sub'yektlar o'z mol-mulkini, ishlab chiqarish jarayonidagi tavakkalchiliklarni hamda fuqaro javobgarligini sug'urta qilgan bo'lishadi. Bu orqali iqtisodiyotda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan kutilmagan zararlarning ta'sirini kamaytirishga erishiladi. Sug'urta sohasida to'lanadigan sug'urta mukofotlari, foyda solig'i, sug'urta kompaniyalarining faoliyatidan kelib chiqadigan boshqa soliq va yig'imlar davlat byudjetining daromad qismini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Sug'urta tashkilotlari faoliyatining o'ziga xos jihatlaridan biri – ular moliyaviy resurslarning muomalada turgan hajmini oshirinishiga ko'maklashadi. Bu esa iqtisodiyotda likvidlilik darajasini muvozanatda ushlab turishda ijobiy ta'sir qiladi. Sug'urta kompaniyalari turli sohalar uchun maxsus sug'urta turlari joriy qilish orqali davlat moliyaviy organlariga yangi daromad manbalarini yaratadi. Ularning faoliyati nafaqat jami byudjet mablag'larining hajmini oshiradi, balki byudjetdan ta'minlanadigan har xil yirik loyihalar rejalashtirilganida yuzaga keladigan

moliyaviy xavflarni yengillashtirish, mamlakatda investorlar uchun yanada qulay investitsion muhit shakllantirishiga imkon yaratadi.[2]

Bugungi kunda rivojlanayotgan mamlakatlar davlat moliya tizimida barqarorlik va ochiqlikni ta'minlash uchun bank va sug'urta sohalarini yanada takomillashtirish ustuvor masalalardan biri sifatida ko'rib chiqilmoqda. Sug'urta va bank sektori muassasalari o'zaro hamkorlik mexanizmlari orqali davlat byudjetini to'ldirishda samarali vosita ekanligini isbotlay oldi. Sug'urta kompaniyalari faoliyatida, asosan, ixtiyoriy va majburiy sug'urta turlari kengaytirilmoqda va natijada iqtisodiyot uchun yangi moliyaviy oqimlar tashkil topmoqda. Bank va sug'urta sohalarining iqtisodiy samarasini oshirish yo'llaridan biri – zamonaviy texnologiyalarni joriy qilish, xizmatlar ko'lamini kengaytirish va yangi moliyaviy mahsulotlarni ishlab chiqishdan iborat. Zamonaviy banklar va sug'urta kompaniyalari o'z faoliyatini nafaqat an'anaviy xizmatlar bilan cheklamay, balki internet bank, elektron hamyon, onlayn sug'urta xizmatlari, raqamli to'lov tizimlari va blokcheyn asosidagi moliyaviy mahsulotlarni ham taklif etmoqda. Bu esa nafaqat xizmat sifatini oshiradi, balki davlat byudjetiga kelib tushadigan soliqlarning oshishiga olib keladi. Davlat soliq siyosatini bank va sug'urta tizimiga nisbatan izchil yuritilishi davlat byudjeti uchun barqaror, ishonchli va prognoz qilinadigan daromad manbaini yaratadi. Ilg'or mamlakatlar tajribasidan ma'lumki, mazkur sektorlarni davlat tomonidan keng qamrovli qo'llab-quvvatlash, algoritmlar asosida rizq va tavakkalchiliklarni baholash, soliq imtiyozlari va stimullar berish davlat byudjetini to'ldirishda yuqori ko'rsatkichlarni beradi. Iqtisodiy jarayonlarda qarama-qarshi manbalardan keluvchi tavakkalchiliklarni boshqarishda aynan sug'urta tashkilotlarining samarali faoliyati byudjet barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.[3]

O'zbekiston sharoitida bank va sug'urta sektorining davlat byudjetiga ta'sirini oshirish uchun davlat tomonidan sektorlarni rivojlantirish, ilg'or xorijiy tajribalarni joriy qilish, yirik investitsiyalarni jalb etish, maxsus soliq imtiyozlari va qulayliklarni taqdim etish, faoliyatda ochiqlik va shaffoflikni ta'minlash zarur. Aholining moliyaviy savodxonligini oshirish, bank va sug'urta mahsulotlaridan

keng foydalanishga rag'batlantirish orqali xizmatlar bozori kengayib boradi, bu esa yig'iladigan soliqlar hajmiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Davlat moliyaviy organlari tomonidan olib boriladigan monitoring jarayonida bank va sug'urta tashkilotlarining faoliyati to'liq va tizimli ravishda o'rganilib, kamchilik va zaif jihatlar aniqlanib, ularni bartaraf etishga xizmat qiladigan mexanizmlar ishlab chiqiladi. Mazkur sohalarda korrupsiyaning oldini olish, samarali boshqaruv tizimlarini yaratish, boshqaruv personalini malakali kadrlar bilan ta'minlash, davlat strategik loyihalarida ularning ishtirokini kengaytirish uchun maxsus yo'l xaritalari ishlab chiqilmoqda. Bank va sug'urta tashkilotlarining davlat byudjetiga foyda keltirishdagi samaradorligini oshirish nuqtayi nazaridan, aksiyadorlik kapitalining kengaytirilishi, yirik investitsion loyihalarga bank kreditlari va sug'urta xizmatlarini jalb qilish, davlat-xususiy sheriklik asosidagi moliyaviy loyihalarni amalga oshirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Mahalliy va xorijiy investorlar ishonchini kuchaytirish, moliyaviy barqarorlikni oshirish uchun bank va sug'urta sektorining mustahkam huquqiy bazasini yaratish ham zaruratdir.[5]

Bundan tashqari, moliyaviy nazorat va audit tizimlarini takomillashtirish orqali davlat byudjeti mablag'lari to'g'ri va o'z vaqtida yig'ilishini ta'minlash mumkin. Bu jarayonda yangi texnologik echimlar, integratsiyalashgan ma'lumot bazalari, blokcheyn va sun'iy intellektga asoslangan monitoring tizimlarini joriy qilish orqali barcha moliyaviy operatsiyalar ustidan samarali nazorat o'rnatiladi va bu orqali byudjet daromadlarini orttirish mumkin bo'ladi. Bank va sug'urta tashkilotlari har bir davlat iqtisodiyotida muhim o'rin tutadi. Ularning barqaror ishlashi va rivojlanishi uchun hukumat tomonidan turli imtiyozlar hamda rag'batlantiruvchi chora-tadbirlar ko'rib chiqiladi. Bu chora-tadbirlar moliyaviy sektorni ishonchli va raqobatbardosh qilish, investitsiya muhitini yaxshilash, aholi va biznes subyektlariga yanada sifatli xizmatlar ko'rsatishni ta'minlashga xizmat qiladi. Birinchidan, banklarga soliq yengilliklari berilishi eng keng tarqalgan rag'batlantiruvchi mexanizmlardan biridir. Ayrim holatlarda banklar tadbirkorlik subyektlariga berilayotgan kreditlardan tushgan daromadlari yoki uzoq muddatli investitsiyalardan olingan tushumlar bo'yicha soliqlardan ozod qilinadi yoki

yengillashtirilgan soliq stavkalaridan foydalanadi. Shu orqali mamlakatda yangi loyihalar va investitsiyalar soni ko'payadi, iqtisodiyot rivojlanadi. Shuningdek, banklar uchun davlat tomonidan moliyaviy infratuzilmaga kengroq kirish imkoniyati yaratiladi. Ular markaziy to'lov tizimlari, elektron hisob-kitoblar, davlat organlarining ma'lumotlar bazalaridan foydalanish imkoniga ega bo'ladilar. Bu esa mijozlarga tez va sifatli xizmat ko'rsatishni, zamonaviy bank mahsulotlarini joriy qilishni ta'minlaydi. Banklar ba'zan o'zlarining sof foydasini qayta sarmoya qilish orqali davlat tomonidan qo'shimcha imtiyozlarga ega bo'lishi ham mumkin. Masalan, reinvestitsiya qilingan foyda uchun soliq yengilligi, mablag'larning davlat tomonidan kafolatlanishi yoki past foizli davlat resurslaridan foydalanish imkoniyati mavjud bo'ladi. Davlat yirik iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lgan loyihalarda banklarning faol ishtirokini ta'minlash uchun ularning risklarini kamaytirishda yordam beradi. Shu maqsadda davlat kafolatlari yoki subsidiya dasturlari ishlab chiqiladi. Masalan, eksport kreditlari, infratuzilma loyihalari yoki ijtimoiy sohalarni rivojlantirishga qaratilgan kreditlar uchun maxsus imtiyoz va kafolatlar taqdim etiladi. Likvidlik bilan bog'liq muammolar yuzaga kelganda esa markaziy bank qisqa muddatli favqulodda moliyaviy ko'mak beradi. Bu banklarning uzluksiz faoliyat ko'rsatishini, mijozlar oldidagi majburiyatlarini o'z vaqtida bajarishini kafolatlaydi. Bundan tashqari, bank sektoriga doir tartibga solish va hisobot berish jarayonlarida ham yengilliklar joriy etilishi mumkin. Sug'urta kompaniyalari uchun ham davlat tomonidan ko'plab rag'batlantiruvchi va imtiyozli sharoitlar yaratiladi. Ular asosiy va ijtimoiy ahamiyatga ega yo'nalishlarda, masalan, hayotni, sog'liqni, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini sug'urtalash sohalarida soliq yengilliklaridan foydalana oladilar. Sug'urta mukofotlarini qisqa muddatda qisman davlat tomonidan to'lab berish yoki ko'pchilik uchun muhim bo'lgan sug'urta turlariga subsidiya ajratish orqali aholining sug'urtaga bo'lgan qiziqishini oshiradi va moliyaviy xavfsizligini ta'minlaydi. Shuningdek, sug'urta tashkilotlariga favqulodda holatlarda yoki katta talafotlar yuzaga kelganda davlat zaxira jamg'armalaridan yoki kafolat fondlaridan yordam ko'rsatiladi. Bu kompaniyalarning moliyaviy barqarorligini saqlashga yordam beradi. Sug'urta

kompaniyalari davlat organlarining axborot tizimlaridan foydalanish, avtomobil va boshqa mol-mulk ma'lumot bazalari bilan integratsiya qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Natijada, ular uchun xizmatlar ko'rsatish jarayoni osonlashadi va mijozlar uchun yanada qulay bo'ladi.

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda bank va sug'urta tashkilotlari davlat byudjetida muhim o'rin tutuvchi moliyaviy manbalar sirasiga kiradi. Ular orqali davlatga barqaror soliq va majburiy yig'imlar kelib tushadi, iqtisodiyot turli tavakkalchilik va moliyaviy barqarorlik muammolaridan himoyalangani, investitsion iqlim yaxshilangani. Raqamli xizmatlar va yangi moliyaviy mahsulotlar orqali ham aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish darajasi kengayadi, davlat byudjetiga to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita tushadigan mablag'lar hajmi oshadi. Shu sababli, jamiyatda iqtisodiy islohotlarning izchil va samarali amalga oshirilishi uchun bank va sug'urta sektori roli doimo yuqorilab qolmoqda, uni yanada rivojlantirish davlat moliya tizimi samaradorligini oshirishning eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayev, A. (2019). Banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda innovatsion texnologiyalarning o'rni. Moliyaviy tadqiqotlar, 3(2), 56-62.
2. Akbarov, A., & Olimov, M. (2018). Sug'urta bozori rivojining davlat budjetiga ta'siri. Iqtisodiyot va moliya, 6(1), 79-85.
3. Bekchanov, S. (2017). Bank tizimining iqtisodiyotni rivojlantirishda tutgan o'rni. O'zbekiston iqtisodiy jurnali, 9(3), 112-119.
4. Berdiev, A., & Rasulova, N. (2022). Sug'urta xizmatlarini modernizatsiyalash va ularning samaradorligi. Moliyaviy baraka, 14(2), 73-80.
5. Jo'raev, O. (2018). Davlat byudjetiga tijorat banklari faoliyatining ta'siri. Sanoat va moliya, 4(2), 30-36.
6. Mamajonov, O. (2019). Davlat byudjeti bilan bank sektori o'rtasidagi fiskal aloqalar. Iqtisodiy tahlil, 8(1), 41-47.
7. Nazarova, G. (2021). Sug'urta tashkilotlari faoliyatining davlat byudjetiga ta'siri. Moliyaviy boshqaruv, 12(2), 26-32.
8. Qodirov, B., & Halikulov, J. (2020). Bank va sug'urta tashkilotlarining iqtisodiy o'sishga hissasi. O'zbekiston moliyasi, 11(4), 18-25.